

## نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران

حسین نازکتبار\*، محمدجواد زاهدی\*\*، هوشنگ ناییبی\*\*\*

**طرح مسأله:** پژوهش حاضر به منظور تعیین نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری (سرقت) جوانان شهر تهران با استناد به دیدگاه‌های دینداری و پیوند اجتماعی سعی در ارائه تحلیل جامعه‌شناختی از دینداری به منزله راهکاری برای مقابله با معضل بزهکاری جوانان دارد.

**روش تحقیق:** روش این تحقیق پیمایشی و از نوع علی - مقایسه‌ای پس از وقوع است. به لحاظ معیار زمان، این پیمایش از نوع مقطعی بوده و به لحاظ معیار ژرفایی از نوع پهنانگر است که داده‌های آن با استفاده از پرسش‌نامه گردآوری شده است.

**یافته‌ها:** نتایج پژوهش نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین ابعاد دینداری و میزان بزهکاری (سرقت) در بین دو گروه جوانان عادی (غیربزهکار) و زندانی (بزهکار) در سطح اطمینان ۹۵ درصد وجود دارد. یافته‌های نظری پژوهش نشان داد که گرچه می‌توان رابطه جداگانه و مستقیم هر یک از متغیرهای مستقل (ابعاد دینداری) با متغیر وابسته (میزان بزهکاری) را بر اساس نظریه‌های دینداری و پیوند اجتماعی تبیین کرد، اما نتایج حاصل از تحلیل چند متغیری، بیانگر آن است که تنها، بعد پیامدی دینداری تاثیر مستقیم بر بزهکاری داشته و بیشترین سهم را در تبیین ممانعت از بزهکاری جوانان به خود اختصاص داده است.

**کلید واژه‌ها:** بزهکاری، جرم، جوانان زندانی، جوانان عادی، دینداری

تاریخ پذیرش: ۸۵/۸/۲۱

تاریخ دریافت: ۸۵/۳/۱۳

\* کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دستیار آموزشی دانشگاه پیام نور مرکز ساری <[nhtabar@yahoo.com](mailto:nhtabar@yahoo.com)>

\*\* دکتر جامعه‌شناس، عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور

\*\*\* دکتر جامعه‌شناس، عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

## مقدمه

بزهکاری جوانان پدیده‌ای جهانی است، گرچه جوامع گوناگون بر حسب وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود با انواع متفاوتی از آن روبرو هستند. بزهکاری جوانان شاخه‌ای فرعی از انحراف و جرم است که به‌طور خلاصه می‌توان آن را نقض معیارهای قانونی توسط جوانان تعریف کرد. اصطلاح بزهکار در مورد کسانی به‌کار برده می‌شود که مرتکب اعمالی بر خلاف موازین، مقررات، قوانین و معیارهای ارزش فرهنگی می‌گردند (فرجاد، ۱۳۷۵: ۱۶۹). بزهکاری را می‌توان از لحاظ سنی بررسی کرد و از آنجا که بیشتر بزهکاران زیر سنین ۳۰ - ۲۵ سال هستند، نهایتاً این‌طور نتیجه گرفت که هر قدر افراد جوان‌تر باشند احتمال بروز جرم در میان آن‌ها بیشتر است زیرا افراد این گروه سنی کمتر محافظه‌کارند و قدرت مخاطره‌پذیری بین آنان بیشتر است (همان).

شکی نیست که یکی از عوامل مؤثر بر رفتار و نگرش انسان‌ها در جوامع گوناگون دینداری است. دینداری از مفاهیمی است که پژوهشگران علوم اجتماعی به آن بسیار توجه کردند. هدن (۱۹۸۳) معتقد است که دینداری عامل اساسی اجتماعی شدن و انسجام فکری، عملی و جهت‌گیری در رفع مشکلات، پدیده‌ها و مسائل اجتماعی است (آزاد ارمکی و بهار، ۱۳۷۷: ۱۶۰). از دید دورکیم دین عبارت است از تقسیم جهان به دو دسته نموده‌های مقدس و غیرمقدس (آرون، ۱۳۷۰: ۳۷۵). به استدلال دورکیم دین در واقع زائیدهٔ مناسک است؛ از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکارا احساس می‌شود و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شوند (همیلتون، ۱۳۸۱: ۱۷۶).

در این بررسی هدف آن است که با تکیه بر نظریه‌های موجود جامعه‌شناختی دربارهٔ بزهکاری و دینداری و با استفاده از داده‌های عینی، مسألهٔ بزهکاری جوانان را به‌طور جامع بررسی کرده و به نقش دینداری در جلوگیری از بزهکاری در شرایط کنونی زندگی جوانان شهر تهران پی ببریم.

مسألهٔ اصلی تحقیق، ارائهٔ تحلیلی جامعه‌شناختی از دینداری به منزلهٔ راهکاری برای مقابله با معضل بزهکاری جوانان است. بنابراین از جمله سوال‌های اصلی تحقیق این است

که الف) آیا دینداری باعث ممانعت از بزهکاری می‌شود؟؛ ب) آیا بین اعتقادات دینی جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه معکوس وجود دارد؟؛ ج) آیا بین مناسک مذهبی جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه معکوس وجود دارد؟؛ د) آیا بین تجربیات معنوی جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه منفی وجود دارد؟؛ و بالاخره ه) آیا بین بعد پیامدی دینداری جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه منفی وجود دارد؟

### ۱) پیشینه تجربی

پژوهش‌های انجام شده در زمینه دینداری و بزهکاری جوانان بسیار محدود است. مشکانی و مشکانی در سال ۱۳۷۱ پژوهشی را با عنوان «سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان» در میان ۹۰ پسر در کانون اصلاح و تربیت مرکز تهران و ۱۵ دختر در زندان اوین انجام دادند. داده‌های حاصل از این مطالعه نشان داد که تقویت نگرش‌های مثبت اعتقادی و اخلاقی، او را از ورطه بزهکاری می‌رهاند (مشکانی و مشکانی، ۱۳۸۱: ۳-۲۵).

«اگر دوستم داری، به دستوراتم توجه کن: فراتحلیلی از اثر دین بر جرم» عنوان پژوهش سی. جی بایر و آر. ای. رایت است که در سال ۲۰۰۱ منتشر شد. پرسش آغازین این تحقیق آن است که آیا رفتارها و باورهای مذهبی، بازدارنده رفتارهای جنایی است؟ نتایج این تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که رفتارها و اعتقادات مذهبی یا دینی اثر بازدارندگی متوسطی در رفتار جنایی افراد دارند؛ بعلاوه، مطالعات قبلی، هر کدام در سامانه فرد برآورد مختلفی از آن نمودند چرا که هر کدام برداشت معنوی و ذهنی و اسلوبی خاص خود را داشتند (Baier and Wright, 2001:3-21).

«آیا اثرات مذهب بر جرم واسطه هستند و به‌وسیله مقیاس‌های نامرئی بد جلوه داده شده‌اند» عنوان پژوهش ب.ب. بندا و آر.اف. کاروین است که در سال ۲۰۰۱ منتشر شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که دینداری (نه صرف رفتن به کلیسا) با جرم رابطه مهم و معنی‌داری دارد و دینداری عامل مهم پیش‌بینی و عاملی بازدارنده است (Benda & Corwyn, 2001:57-86).

«تأثیر باورهای دینی و تعهدات مذهبی روی رفتار بزهکارانه» رساله دکتری آکیتوند کوادری آدیسون است که در سال ۱۹۹۳ انجام شد. در این تحقیق اهمیت دین در جلوگیری و یا حداقل کاهش رفتارهای بزهکاری نشان داده شده است (Adeseun, Akintunde Quadri, 1993).

لاکفیلد و همکاران در پژوهشی تحت عنوان «ابعاد دینداری به عنوان واسطه‌هایی از روابط بین رفتار انحرافی و والدین و بزرگسالان» که در سال ۱۹۹۷ منتشر شد، نشان دادند که سه بعد دینداری به صورت متغیرهای مداخله‌گرایانه بین رفتارهای والدین و انحراف عمل کرده و انتظار والدین این است که دینداری فرزندانشان انحراف بعدی آنها را برطرف کند (Litchfield & Darwin, 1997:199-226).

ارتباط مذهب با بزهکاری زمانی قابل طرح است که دینداری براساس محتوای اجتماعی اخلاقی و فرهنگی تعریف شده باشد. در این زمینه چادویک و تاپ چنین نتیجه‌گیری می‌کنند که دو معیار دینداری، یعنی رفتار مذهبی و احساسات دینی، در پیش‌بینی بزهکاری دخالت دارند، به نحوی که هرچه شدت رفتار مذهبی در بعد خصوصی بیشتر باشد و احساسات دینی قوی‌تر و مقبولیت بیشتری داشته باشد، میزان ارتکاب بزهکاری کمتر خواهد بود (Chadwick & Top, 1993:51-67).

یافته‌های تحقیق دیگری که در سال ۱۹۹۸ توسط سید حسین سراج‌زاده تحت عنوان «تدین اسلامی و بزهکاری» به روش پیمایش انجام گرفته بازگویی آن است که دینداری ارتباط معکوس و نسبتاً قوی با بزهکاری دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان‌های شهر تهران (با شاخص همبستگی ترتیبی گاما معادل  $-0.57$ ) دارد که حاکی از الگوی کاهش منظمی در نسبت بزهکاری اظهار شده از پاسخگویان باتوجه به افزایش نمره دینداری بوده است (Serajzadeh, 1998: 219).

## ۲) مبانی نظری

دیدگاه‌های مختلف در مورد نقش اجتماعی دین باعث شکل‌گیری رویکردهای متفاوت به

دین شده‌اند. در میان صاحب‌نظران علوم اجتماعی دو رویکرد اصلی در مطالعه دین وجود دارد:

الف) رویکرد نخست دربرگیرنده آرا صاحب‌نظرانی است که بر بُعد مناسکی و عملی<sup>۱</sup> دینی تأکید کرده‌اند، نظیر اسمیت و دورکیم (همیلتون، ۱۳۸۱: ۱۶۹-۱۷۰).

ب) رویکرد دوم، رویکرد معناگرایانه دین است. این رویکرد مختص صاحب‌نظرانی است که بر جنبه‌های معنایی، ذهنی و نمادین دین تأکید نموده‌اند، نظیر گیرتز، برگر و لاکمن. (همان: ۲۷۴).

دینداری دارای ابعاد و درجات متفاوتی است. توجه به این تنوع و در نظر داشتن ابعاد متفاوت دینداری در مطالعه جامعه‌شناختی دین ضروری است. از جمله کسانی که با در نظر گرفتن تنوع ابعاد و سطوح دین و دینداری کوشیده‌اند تا ابعاد مختلف دین را تجزیه و تحلیل کنند، می‌توان از الیاده (۱۳۷۵)، مگیر (۱۹۹۷) و گلاک و استارک (۱۹۶۵) نام برد. الیاده پنج بعد را در ادیان بازشناسی کرده است که عبارت‌اند از نمادها، رستگاری، شعایر و مناسک، مکان‌ها و اشیای مقدس، و تجربه دینی (الیاده، ۱۳۷۵: ۷۳-۷۶). مگیر (۱۹۹۷) با رویکردی اجتماعی، چهار بعد اصلی را برای دین در نظر گرفته است که عبارت‌اند از باورها، مناسک، تجربه دینی و اجتماع مذهبی (به نقل از طالبی، ۱۳۸۰: ۸۱). به نظر گلاک و استارک همه ادیان جهان به رغم آن که در جزئیات بسیار متفاوت‌اند، دارای حوزه‌های کلی هستند که دینداری در آن حوزه‌ها، جلوه‌گر می‌شود. این حوزه‌ها که می‌توان آن‌ها را به مثابه ابعاد اصلی دینداری در نظر گرفت، عبارت‌اند از اعتقادی، مناسکی، تجربی و پی‌آمدی (Glock & Stark, 1965:19-2).

همچنین دیدگاه‌ها و نظریه‌های جامعه‌شناختی متنوعی برای پاسخ‌گویی به علل بزهکاری وجود دارد. به‌طور کلی دو دیدگاه (یا نظریه) اجتماعی متفاوت در تبیین وقوع بزهکاری مطرح شده است:

الف) یکی از دیدگاه‌ها مبتنی بر این فرض است که بزهکاری پیامد شکاف در یک

## 1. Rituals

کلیت یکپارچه است؛ در جایی بروز می‌کند که همبستگی اجتماعی ضعیف و سست شده است؛ و اساساً انحرافی است از هنجارهای طبیعی جامعه (بیکر، ۱۳۸۱: ۳۰).

ب) در دیدگاه دیگر فرض بر آن است که جامعه پراکنده و منقسم است؛ بنابراین، تلاش اصلی جامعه باید کنترل منافع عمدتاً خودخواهانه افراد باشد که کارکرد جامعه را تضعیف می‌کنند. در این دیدگاه، بزهکاری رویدادی طبیعی است که فقط با نظام سختی از کنترل‌های اجتماعی می‌توان مانع آن شد (همان).

در دسته‌بندی جدیدی از نظریه‌های مربوط به کج رفتاری که این پژوهش نیز از آن پیروی می‌کند، نظریه‌های این حوزه به دو دیدمان (پارادایم) الف) اثبات‌گرا و ب) ساخت‌گرا تقسیم شده است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳: ۱۱). سه دسته مهم نظریه‌ها در پارادایم اثبات‌گرا قابل تشخیص و تفکیک‌اند: الف) نظریه فشار؛ ب) نظریه یادگیری؛ ج) نظریه کنترل (همان: ۱۲).

الف) نظریه آنومی که نظریه فشار ساختاری هم نامیده می‌شود رفتارهای انحرافی را نتیجه فشارهای جامعه می‌داند که بعضی مردم را وادار به کجروی می‌کند (ستوده، ۱۳۸۴: ۱۲۹).

ب) در نظریه یادگیری کوهن، با مطالعه جوانان در محیط طبیعی زندگی متوجه می‌شویم که جرایم آنان از جهاتی نظیر غیرمادی بودن و نفی هنجارهای اجتماعی با جرایم بزرگسالان متفاوت است (سختاوت، ۱۳۸۳: ۷۳-۷۴).

ج) و بالاخره در زمینه نظریه کنترل باید به تراویس هیرشی (۱۹۶۹) اشاره کرد که پایه‌گذار نظریه پیوند اجتماعی است. هیرشی بر این باور است که بزهکاری زمانی روی می‌دهد که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف یا گسسته گردد. او چهار عنصر اصلی را باعث پیوند فرد و جامعه می‌داند (ستوده، ۱۳۸۳: ۱۳۸-۱۳۹).

الف) دلبستگی؛ ب) سرسپردگی یا تعهد؛ ج) درگیری و مشارکت؛ د) ایمان یا اعتقاد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بر مبنای این نظریه، هرچه افراد کمتر وابسته، متعهد، درگیر و معتقد باشند پیوند آن‌ها با جامعه سست‌تر است و احتمال بزهکاری بیشتر است.

نظریه‌های دسته‌بندی شده در پارادایم ساخت‌گرا نیز به سه گروه اصلی قابل تقسیم است:

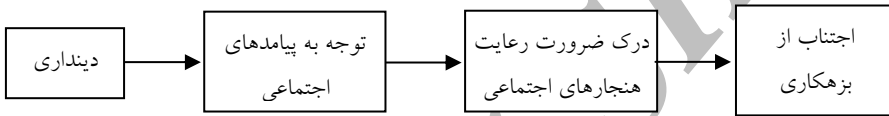
الف) نظریه انگ (برچسب‌زنی؛ ب) نظریه پدیدارشناختی؛ ج) نظریه تضاد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳: ۲۴).

از آنجایی که بزهکاری پدیده پیچیده‌ای است و با توجه به این که تاکنون نظریه جامع و کاملی برای تبیین ابعاد دینداری در جلوگیری از بزهکاری مطرح نشده، بنابراین نیازمند اتخاذ دیدگاهی ترکیبی جهت فهم و تبیین ابعاد دینداری در جلوگیری از بزهکاری هستیم. به همین خاطر در اینجا رهیافت تلفیقی برای تبیین رابطه میان دینداری و بزهکاری بهره گرفته می‌شود.

این رهیافت تلفیقی مرکب از دو مولفه اصلی است: مولفه اول ابعاد دینداری است که مطابق نظریات برخی از جامعه‌شناسان و پژوهشگران دینی، وقتی موثرند که نقش بازدارنده در گرایش بزهکاری جوانان داشته باشند؛ و مولفه دوم، شاخص‌های پیوند اجتماعی (وابستگی، تعهد، درگیر بودن و اعتقاد) است.

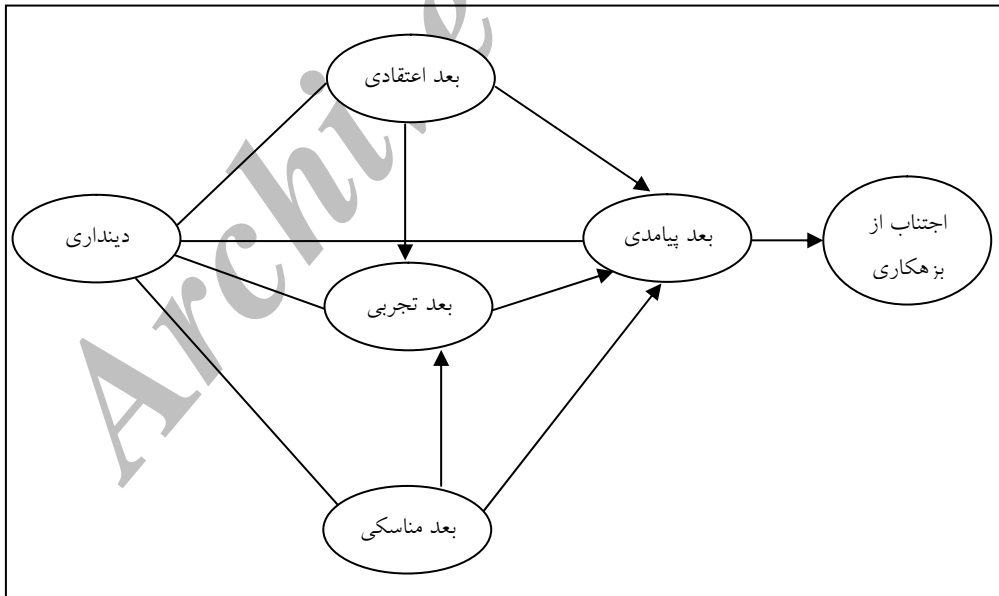
الف) در مورد مؤلفه اول لازم به یادآوری است که دیدگاه نظری و مدل مفهومی گلاک و استارک مدلی جامع است که می‌توان کلیه ابعاد و معرف‌های آن را جهت سنجش و آزمون دینداری، مورد استفاده قرار داد. برطبق این مدل می‌توان استنباط کرد که ابعاد دینداری یعنی چهار بعد اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی دینداری به عنوان شاخص‌ها و معرف‌های اصلی دینداری، در حکم متغیرهای اصلی برای ارزیابی وضعیت دینداری، مفهوم‌سازی و عملیاتی می‌شوند و تاثیر آنها روی بزهکاری مورد سنجش قرار می‌گیرد؛ ب) در مورد مؤلفه دوم نیز باید اشاره کرد که از نظر هیرشی، افراد از لحاظ درجه قبول ارزش‌ها و هنجارهای جامعه متفاوت‌اند. این تفاوت‌ها به میزان پیوستگی افراد با نظام اجتماعی بستگی دارد. از نظر او بین پیوند با نظام اجتماعی و اعتقاد به مشروعیت اخلاقی رابطه وجود دارد و اعتقادات فرد نیز متاثر از پیوند با مدرسه، خانواده و جامعه است. با سست شدن این پیوند، از شدت اعتقادات نیز کاسته می‌شود. اعتقادات فرد با پیوند او به والدین آغاز شده و از طریق پیوند با مدرسه و جامعه افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر بین میزان پیوند با نظام اجتماعی و اعتقاد به مشروعیت قوانین جامعه رابطه‌ای وجود دارد و این دو از یکدیگر جدایی ناپذیرند. از طرف دیگر، از دیدگاه دورکیم، دین در واقع

زاییده مناسک است و از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکارا احساس می‌شود و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شوند، بدین ترتیب مناسک همبستگی و انسجام اجتماعی را ایجاد و حفظ می‌کند. براساس مطالعات آدیسون، لاکفیلد و همکاران و چادویک و نیز با توجه به دیدگاه‌های هیرشی در خصوص تاثیر ایمان (دینداری) بر روی درک پیوندهای اجتماعی و به تبع آن رعایت قوانین و هنجارهای اجتماعی، مدل اولیه زیر طراحی گردید.



از این مدل با توجه به ابعاد دینداری در مدل گلاک و استارک و ارتباط نهایی دینداری با کاهش تمایل به ارتکاب بزه، مدل زیر استنتاج می‌شود.

نمودار ۱: مدل نظری تأثیر دینداری بر بزهکاری جوانان





از این مدل نهایی نیز می توان فرضیه های این تحقیق را استخراج کرد.

### ۳) فرضیه های تحقیق

باتوجه به سؤال اصلی پژوهش و انتخاب چارچوب نظری تحقیق و با تکیه بر تئوری پیوند اجتماعی هیرشی و مدل دینداری گلاک و استارک فرضیه کلی زیر شکل گرفت:

دینداری نقش تعیین کننده ای در جلوگیری از بزهکاری جوانان در تهران دارد.

در قالب فرضیه کلی فوق، با انتخاب ابعاد دینداری، چند فرضیه خرد بدین شرح شکل می گیرد:

الف) بین اعتقادات دینی جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه معکوس وجود دارد؛ هر چقدر اعتقاد دینی جوانان بیشتر شود، میزان بزهکاری در بین آنان کم تر می شود.

ب) بین انجام مناسک دینی توسط جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه معکوس وجود دارد؛ هر چقدر اعمال و مناسک مذهبی جوانان بیشتر باشد، میزان بزهکاری در بین آنان کم تر می شود.

ج) بین تجربیات معنوی جوانان در زندگی و میزان بزهکاری جوانان رابطه معکوس وجود دارد؛ هر چقدر تجربیات معنوی زندگی در بین جوانان بیشتر شود، میزان بزهکاری در میان آنان کم تر خواهد بود.

د) بین بعد پیامدی دینداری جوانان و میزان بزهکاری آنان رابطه معکوس وجود دارد؛ هر چقدر اثر و پیامد دینداری جوانان بیشتر باشد، میزان بزهکاری در بین آنان کم تر می شود.

### ۴) تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

#### ۴-۱) بزهکاری

بزهکاری بر طبق تعریف، به آن نوع اعمال اجتماعی اطلاق می شود که «قانوناً ممنوع اند یا از لحاظ اجتماعی قبیح شمرده می شوند». این اعمال از لحاظ هنجارهای حقوقی یا اجتماعی

به منزله اعمال منحرف یا ضداجتماعی تعیین و ارزیابی می‌شوند و معمولاً، اما نه همیشه، از جامعه فراگرفته می‌شوند (ژوزف هایمز، به نقل از گولد و کولب، ۱۳۷۶: ۱۵۱). در تحقیق حاضر با توجه به تنوع اعمال بزهکارانه جوانان و عدم شمول قوانین کشور به کلیه آن‌ها، یک وجه اساسی و بنیادین بزهکاری جوانان، یعنی «ارتکاب به سرقت» که معمولاً سرمنشا بسیاری از اعمال بزهکارانه بزرگسالی نیز شناخته شده و در قوانین کشوری نیز مورد توجه جدی قرار دارد، به عنوان «عمل بزهکارانه» در نظر گرفته شده است. براین اساس در این پژوهش، در بین جوانان زندانی (آزمودنی‌ها)، بازداشت شدن به اتهام سرقت ملاک احراز بزهکاری در نظر گرفته شد و در میان گروه شاهد (جوانان عادی) نیز با استفاده از ابزار اندازه‌گیری بزهکاری هیرشی (با اعمال جرح و تعدیل لازم) براساس اعمال خلافی که خود پاسخگویان گزارش داده‌اند ارتکاب به همین عمل (سرقت)، مورد سنجش قرار گرفت.

برای ساختن شاخص بزهکاری جوانان عادی، ۶ گویه در چارچوب مقیاس لیکرت مورد سنجش قرار گرفت. دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است که نمره ۱ بیانگر بزهکار نبودن و نمره ۵ نمایانگر بزهکار بودن جوانان عادی می‌باشد. همچنین شاخص بزهکاری گروه آزمودنی (جوانان زندانی) تنها با یک عامل وابسته (دفعات ارتکاب جرم) که نشانه شدت بزهکاری است ساخته شد. دامنه نمرات برای سنجش متغیر مذکور ۱ تا ۵ طرح گردیده است که نمره ۱ نشان‌دهنده یک دفعه ارتکاب جرم و نمره ۵ بیانگر پنج دفعه و بیشتر ارتکاب جرم است.

## ۲-۴) اعتقادات دینی (باور های دینی)

باورهایی را دربرمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند (سراج‌زاده و توکلی، ۱۳۸۰: ۱۶۴). اگر بخواهیم این بعد را در ارتباط با دین اسلام بیان کنیم، مجموعه‌ای از باورها که «اصول دین» خوانده می‌شوند را دربرمی‌گیرد که عبارت‌اند از «اعتقاد به خدا و نبوت حضرت محمد»، «معجزه انس «قرآن» و نیز اعتقاد به «معاد و روز

جزا». این مقیاس با ادغام پنج گویه، دیدگاه پاسخگویان را درباره اعتقاد دینی اندازه‌گیری کرده است. پایین‌ترین و بالاترین ارزش در این مقیاس به ترتیب ۱ و ۵ است که نمره ۱ بیان‌گر مخالفت کامل و نمره ۵ نشان‌دهنده موافقت کامل اعتقادات دینی پاسخگویان است.

### ۳-۴) تجربه دینی (عواطف دینی)

بعد تجربی یا عواطف دینی در عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می‌شود (سراج‌زاده، ۱۳۸۳: ۶۴). برای سنجش بعد تجربی دینی، چهارگویه به شیوه مقیاس لیکرت با دامنه نمرات ۱ تا ۵ به کار گرفته شد که نمره ۱ به معنای معرف وضعیت فقدان تجربیات دینی و نمره ۵ به منزله برخوردار کامل از این تجربیات است.

### ۴-۴) مناسک یا اعمال دینی

به اعمالی اطلاق می‌شود که در چارچوب زندگی دینی - نظیر خواندن نمازهای روزانه، روزه گرفتن در ماه رمضان و... - صورت می‌گیرند (کیوی و کامپنهود، ۱۳۷۵: ۱۱۶). سازه مناسک دینی در این پژوهش با ۱۱ گویه در چارچوب مقیاس لیکرت مورد سنجش قرار گرفته است. دامنه نمرات آن از ۱ تا ۴ است که نمره ۴ بیان‌گر میزان بالای اعمال مناسک مذهبی و نمره ۱ نشان‌دهنده عدم انجام مناسک دینی در بین جوانان (عادی و زندانی) است.

### ۴-۵) پیامدهای دینداری (بعد استنتاجی)

پیامدهای دینداری یا آثار دینداری شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است (سراج‌زاده و توکلی، ۱۳۸۰: ۱۶۵). در این پژوهش، عدم ارتکاب افراد به خلافکاری، یا به سخن دیگر، نگرش منفی آنان به عمل خلاف نشانه‌ای از اثر دینداری آن‌ها در زندگی روزمره و یا معرف بعد پیامدی دینداری در نظر گرفته شد. برخی از معرف‌های در نظر گرفته شده در این خصوص عبارت‌اند از نوع نگرش افراد به

حلال بودن درآمد، فکر کردن به گناه یا حرام بودن عمل در حین ارتکاب، خلاف نکردن در عین مشکلات روزمره زندگی و عدم تصرف در اموال غیر. بعد پیامدی دینداری که با نگرش منفی افراد به خلاف کاری تعریف شده است با پنج گویه در مقیاس لیکرت مورد سنجش قرار گرفت. این متغیر مانند سایر ابعاد دینداری بر اساس جمع گویه‌هایی که به صورت ترتیبی نمره‌گذاری شده‌اند، اندازه‌گیری شد. دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است که نمره ۱ به منزله بدون تاثیر بودن پیامد دینی در رفتار بزهکارانه و نمره ۵ به معنای تاثیر کامل آن است.

#### ۴-۶) اعتبار و پایایی مقیاس دینداری

برای تعیین اعتبار ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه تحقیق پس از طرح سوالات، در اختیار تعدادی از اساتید، صاحب نظران و دانشجویان کارشناسی ارشد گروه علوم اجتماعی قرار گرفت و دیدگاه‌های اصلاحی آنان اخذ گردید و بدین شکل اعتبار صوری و محتوایی گویه‌های پرسش‌نامه مشخص گردید. همچنین تعداد ۱۵ پرسش‌نامه در مرحله پیش‌آزمون توسط جوانان تکمیل گردید و اضافه بر آن با ۵ نفر از جوانان با ملاحظه محتوای پرسش‌نامه، مصاحبه به عمل آمد. همچنین ضریب پایایی آلفای کرونباخ برای چهار مقیاس دینداری که با استفاده از برنامه نرم‌افزاری SPSS محاسبه شده، به شرح ذیل است ( $n=240$ ).

جدول ۱: ضریب پایایی آلفای کرونباخ مقیاس دینداری

| بعد اعتقادی | بعد تجربی | بعد مناسکی | بعد پیامدی |            |
|-------------|-----------|------------|------------|------------|
| ۰/۷۵        | ۰/۷۴      | ۰/۸۸       | ۰/۸۵       | ضریب آلفا  |
| ۵           | ۴         | ۱۱         | ۵          | تعداد گویه |

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، ضرایب هماهنگی درونی مولفه‌های تشکیل‌دهنده دینداری از سطح پایایی قابل قبولی برخوردار است.

## ۵) روش پژوهش

روش این تحقیق پیمایشی<sup>۱</sup> و از نوع علی - مقایسه‌ای پس از وقوع است. تحقیق پیمایشی نیز با انتخاب و مطالعه نمونه‌های منتخب از جامعه کلی به بررسی میزان شیوع، توزیع و روابط متقابل متغیرهای فردی و اجتماعی می‌پردازد (کرلینجر، ۱۳۷۶: ۶۵). به لحاظ معیار زمان این پیمایش از نوع مقطعی بوده و به لحاظ معیار ژرفایی از نوع پهنانگر است که داده‌های آن با استفاده از پرسش‌نامه گردآوری شده است. جامعه آماری این پژوهش جوانان ۱۸-۲۵ ساله پسر ساکن مناطق ۲۲ گانه شهر تهران می‌باشند که به دو گروه آزمودنی و شاهد تقسیم می‌شوند:

الف) جامعه آماری اول (گروه آزمودنی) جوانان ساکن تهران هستند که قانوناً بزهکار (سارق) شناخته شده و در تابستان ۱۳۸۴ در ندامتگاه کرج دوره محکومیت خود را طی می‌کنند.  
ب) جامعه آماری دوم (گروه شاهد) کلیه جوانان عادی ساکن شهر تهران در تابستان ۱۳۸۴ می‌باشند.

حجم نهایی نمونه پژوهش حاضر ۲۴۰ نفر، شامل ۱۲۰ نفر از بین جوانان عادی و ۱۲۰ نفر از جوانان زندانی سارق در ندامتگاه کرج ساکن مناطق ۲۲ گانه شهر تهران انتخاب شده‌اند. روش نمونه‌گیری جامعه آماری اول بر اساس نمونه‌گیری تصادفی ساده از بین زندانیانی که در ندامتگاه کرج بر سر می‌برند و محل سکونت آن‌ها شهر تهران می‌باشد انتخاب شده‌اند؛ در مورد جامعه آماری دوم از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای دو مرحله‌ای، نمونه‌ها از بین جوانان ساکن شهر تهران انتخاب شده‌اند، بدین صورت که ابتدا تهران به چهار بخش شمال، جنوب، شرق و غرب تقسیم شده و از بین هر بخش به صورت تصادفی دو منطقه انتخاب گردید. بدین ترتیب از بخش شمالی منطقه ۱ و ۶، از بخش جنوبی منطقه ۱۵ و ۱۸، از بخش شرقی منطقه ۴ و ۷، و از بخش غربی منطقه ۹ و ۲۲ انتخاب شدند. سپس به صورت تصادفی، از هر منطقه ۳ بلوک انتخاب شده و از هر یک از بلوک انتخابی ۵ نفر به صورت تصادفی انتخاب گردیده‌اند.

### 1. Survey

## ۶ یافته‌های پژوهش

اکثریت قریب به اتفاق پاسخگویان، جوانان زندانی (۶۲/۵ درصد) و جوانان عادی (۶۴/۱ درصد) در گروه سنی ۲۵-۲۲ سال قرار دارند. شغل بیشتر آن‌ها (جوانان زندانی ۷۲/۵ درصد، جوانان عادی ۴۸/۳ درصد) کسبه - صنعتگر گزارش شده است. در عین حال ۶۸/۴ درصد جوانان زندانی از تحصیلات کمتر از دیپلم در برابر ۸۱/۷ درصد جوانان عادی دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر قرار می‌گیرند. درآمد بیش از نیمی جوانان زندانی (۷۲/۵ درصد) و جوانان عادی (۵۳/۳ درصد) کمتر از ۱۵۰ هزار تومان بوده است. همچنین بیش از نیمی پاسخگویان (جوانان زندانی ۷۰ درصد و جوانان عادی ۵۷/۵ درصد) تحصیلات پدرشان متوسطه و کمتر و تحصیلات مادرشان در سطح راهنمایی و کمتر بوده است. چنانچه شغل پدر پاسخگویان را مورد توجه قرار دهیم ۴۸/۳ درصد جوانان زندانی و ۴۰ درصد جوانان عادی پدرشان از شغل کسبه - صنعتگر برخوردار بودند. اما از نظر تعداد اعضا خانوار ۶۴/۲ درصد جوانان زندانی و ۵۵ درصد جوانان عادی به خانواده‌های بیش از ۵ نفر تعلق داشتند. به لحاظ وضعیت تاهل در حالی که ۷۶/۷ درصد جوانان زندانی مجرد بودند، رقم مشابه برای جوانان عادی ۷۵ درصد است. با این حال، چنانچه پاسخگویان را بر حسب مذهبی بودن خود تقسیم کنیم، ۴۵/۸ درصد جوانان زندانی در برابر ۵۱/۷ درصد جوانان عادی تا حدودی خود را مذهبی می‌دانستند.

### ۶-۱ آزمون فرضیه‌های تحقیق

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ ملاحظه می‌شود، میانگین نمره اعتقادات دینی برای جوانان عادی ۴/۶ در برابر جوانان زندانی ۳/۸ است که در حد بالا ارزیابی شده است. بنابراین بین میانگین‌های دو گروه تفاوت وجود دارد و در مجموع نمره اعتقادات دینی جوانان عادی نسبت به جوانان زندانی بیشتر است. از سوی دیگر میانگین به دست آمده متغیر مناسک دینی در بین جوانان عادی (۲/۶) بیشتر از جوانان زندانی (۲/۱) محاسبه شده که بازگویی اختلاف بالنسبه کمی است. همچنین میانگین کل مقیاس تجربه دینی در بین جوانان عادی (۴/۴)

بیشتر از جوانان زندانی (۳/۷) است. از بین متغیرهای دینداری، میانگین پیامدی دینی در بین جوانان عادی (۴) در برابر جوانان زندانی (۲/۴) نسبتاً بالاتر است. با تبدیل سطح سنجش متغیرهای دینداری به متغیرهای ترتیبی، تفاوت گروه‌ها با استفاده از آزمون F مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آزمون نشان داد که تفاوت دو گروه از نظر اعتقاد دینی، مناسک دینی، تجربه دینی و پیامد دینی باتوجه به سطح معنی‌داری آزمون که  $p=0/000$  است نشان می‌دهد در سطح  $\alpha=0/05$  از لحاظ آماری معنادار بوده است. به عبارت دیگر تفاوت میانگین دو گروه جوانان عادی و زندانی ناشی از تصادف نمونه‌گیری است. بدین ترتیب، بالاتر بودن متغیرهای دینداری جوانان عادی نسبت به جوانان زندانی را می‌توان نشانه تأثیر دینداری در ممانعت از بزهکاری تلقی کرد. براین اساس، فرضیه اصلی تحقیق دال بر وجود رابطه معکوس "بین ابعاد دینداری و میزان بزهکاری جوانان" تایید می‌شود، یعنی هر چقدر جوانان از دینداری بیشتری برخوردار باشند، بزهکاری در بین آنان کمتر مشاهده می‌شود.

جدول ۲: آزمون میانگین مقیاس «متغیرهای دینداری» پاسخگویان

| جوانان عادی (n=120) |         | جوانان زندانی (n=120) |         | گروه پژوهش<br>متغیرها |
|---------------------|---------|-----------------------|---------|-----------------------|
| انحراف معیار        | میانگین | انحراف معیار          | میانگین |                       |
| ۰/۴۵                | ۴/۶     | ۰/۷۲                  | ۳/۸     | اعتقاد دینی           |
| ۰/۵۰                | ۲/۶     | ۰/۵۹                  | ۲/۱     | مناسک دینی            |
| ۰/۵۲                | ۴/۴     | ۰/۷۸                  | ۳/۷     | تجربه دینی            |
| ۰/۶۷                | ۴       | ۰/۶۱                  | ۲/۴     | پیامد دینی            |

Sig=0/000

## ۲-۶) ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای تحقیق

در تحلیل داده‌های این تحقیق ابتدا به بررسی همبستگی میان متغیرهای مختلف تحقیق در بین دو گروه می‌پردازیم و سپس با استفاده از ضرایب همبستگی مربوط، فرضیه‌های تحقیق

را می‌آزماییم. برای این منظور ابتدا جداول ضرایب همبستگی میان متغیرها را ترسیم می‌کنیم.

جدول ۳: ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای تحقیق (جوانان زندانی)

| متغیرها     | اعتقاد دینی | تجربه دینی | مناسک دینی | پیامد دینی |
|-------------|-------------|------------|------------|------------|
| اعتقاد دینی | ۱           |            |            |            |
| تجربه دینی  | ۰/۵۹*       | ۱          |            |            |
| مناسک دینی  | ۰/۲۷*       | ۰/۳۸*      | ۱          |            |
| پیامد دینی  | ۰/۲۴*       | ۰/۳۵*      | ۰/۳۵*      | ۱          |

\* همبستگی در سطح ۰/۰۱ (2=tailed) معنادار است.

مقادیر جدول شماره ۳ از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، به ویژه آن که معنی‌دار بودن و معنی‌دار نبودن برخی از آن‌ها برای تحلیل در آزمون فرضیه‌های این تحقیق بیشتر مورد نیاز هستند. به موجب جدول بالا، بین تجربه دینی و اعتقاد دینی جوانان زندانی ( $r=0/59$ ) رابطه معنی‌داری وجود دارد. این بدین معناست که هر قدر تجربیات دینی در جوانان زندانی بیشتر باشد، اعتقادات دینی آنان افزایش می‌یابد.

از طرف دیگر، بین مناسک دینی و اعتقاد دینی جوانان ( $r=0/27$ ) و تجربه دینی آنان ( $r=0/38$ ) رابطه معنی‌داری وجود دارد. یعنی با اعمال بیشتر مناسک مذهبی به تبع اعتقادات دینی بیشتری را در جوانان تأکید می‌کند و تجربیات دینی بیشتری نیز دارند. در عین حال، بین پیامد دینی با اعتقاد دینی ( $r=0/24$ ) و تجربه دینی ( $r=0/35$ ) و مناسک دینی ( $r=0/35$ ) رابطه معنی‌داری وجود دارد، یعنی هر قدر پیامد دینی جوانان بیشتر باشد، اعتقادات، تجربیات و مناسک دینی آنان بیشتر است.



جدول ۴: ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای تحقیق (جوانان عادی)

| متغیرها     | اعتقاد دینی | تجربه دینی | مناسک دینی | پیامد دینی |
|-------------|-------------|------------|------------|------------|
| اعتقاد دینی | ۱           |            |            |            |
| تجربه دینی  | ۰/۵۵**      | ۱          |            |            |
| مناسک دینی  | ۰/۱۲        | ۰/۲۰*      | ۱          |            |
| پیامد دینی  | ۰/۲۳*       | ۰/۲۷**     | ۰/۳۶**     | ۱          |

\*\* همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است (2-tailed)

\* همبستگی در سطح ۰/۰۵ معنادار است (2-tailed)

مقادیر جدول شماره ۴ نیز نشان می‌دهد بین تجربه دینی و اعتقاد دینی جوانان عادی رابطه معنی‌داری وجود دارد، این بدین معناست که هر قدر تجربیات دینی در جوانان عادی بیشتر باشد، اعتقادات دینی آنان افزایش می‌یابد. از طرف دیگر، بین مناسک دینی و اعتقاد دینی جوانان همبستگی معنی‌داری وجود ندارد ( $r=0/12$ ). این امر نشان می‌دهد جوانانی که اعتقادات دینی دارند، صرف نظر از تفاوت میزان اعتقادات دینی، تقریباً به یک میزان در مناسک مذهبی (نماز جمعه، نماز جماعت، مراسم سوگواری ماه محرم و...) شرکت می‌کنند. بین مناسک دینی جوانان و تجربیات دینی آنان رابطه معنی‌داری وجود دارد ( $r=0/20$ ). جهت رابطه مثبت است، یعنی جوانان با انجام بیشتر مناسک دینی، تجربیات دینی بیشتری نیز پیدا می‌کنند و بیشتر جذب مذهب می‌شوند.

همچنین مشاهده می‌کنیم که بین پیامد دینی و اعتقاد دینی ( $r=0/23$ ) و تجربه دینی ( $r=0/27$ ) و مناسک دینی ( $r=0/36$ ) همبستگی معنی‌داری وجود دارد، یعنی هر قدر بعد پیامد دینی در بین جوانان قوی‌تر باشد، به نوبه خود اعتقادات و تجربیات دینی بیشتری را پیدا می‌کنند و به عکس.

## ۳-۶) تحلیل مسیر متغیرهای پژوهش

مشاهدات تجربی در این تحقیق برخی از انتظارات نظری آن را بر آورده ساخته و برخی دیگر را برآورده نساخت. این مشاهدات که در جدول شماره ۵ بازگو شده نشان داد که متغیر پیامدی دینی مستقیماً و بی واسطه با بزهکاری مرتبط است و سایر متغیرها یعنی ابعاد اعتقادی، مناسکی و تجربی به طور غیرمستقیم بر متغیر وابسته تاثیر می گذارد.

جدول ۵: اولویت بندی تأثیر ابعاد دینداری بر بزهکاری جوانان با استفاده از ضرایب رگرسیون

## در تحلیل مسیر

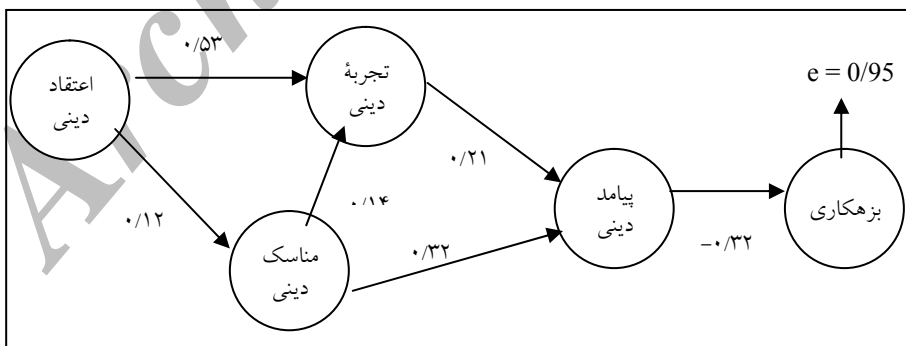
| بزهکاری (جوانان زندانی) |                         |                      | بزهکاری (جوانان عادی) |                         |                      | متغیر وابسته             |
|-------------------------|-------------------------|----------------------|-----------------------|-------------------------|----------------------|--------------------------|
| رتبه اثر                | Beta<br>(اثر غیرمستقیم) | Beta<br>(اثر مستقیم) | رتبه اثر              | Beta<br>(اثر غیرمستقیم) | Beta<br>(اثر مستقیم) | متغیرهای مستقل           |
| ۴                       | -۰/۰۹                   | -                    | ۴                     | -۰/۰۵                   | -                    | اعتقاد دینی              |
| ۳                       | -۰/۱۰                   | -                    | ۳                     | -۰/۰۷                   | -                    | تجربه دینی               |
| ۲                       | -۰/۱۱                   | -                    | ۲                     | -۰/۱۱                   | -                    | مناسک دینی               |
| ۱                       | -                       | -۰/۳۸                | ۱                     | -                       | -۰/۳۲                | پیامد دینی               |
| -                       | -                       | $R^2=0/15$           | -                     | -                       | $R^2=0/11$           | ضریب تعیین<br>( $R^2$ )* |

\*  $R^2$  به دست آمده از رگرسیون متغیر مستقلی که رابطه مستقیم با متغیر وابسته دارد.

روابط بین متغیرها بر اساس الگوهای مسیر به تفکیک با استفاده از داده‌های پژوهش بررسی و در مقایسه با الگوهای فرضی (نظری) تفاوت‌هایی مشاهده شد. در گروه جوانان عادی در جریان تحلیل مسیر (نمودار شماره ۲) نشان داد که متغیر پیامد دینی تنها متغیری بوده است که با ضریب مسیر  $-0/32$  توانسته است تاثیر آماری معنی داری به طور مستقیم بر متغیر وابسته (میزان بزهکاری) وارد سازد. این مقدار ضریب مسیر که بازگوی اثر

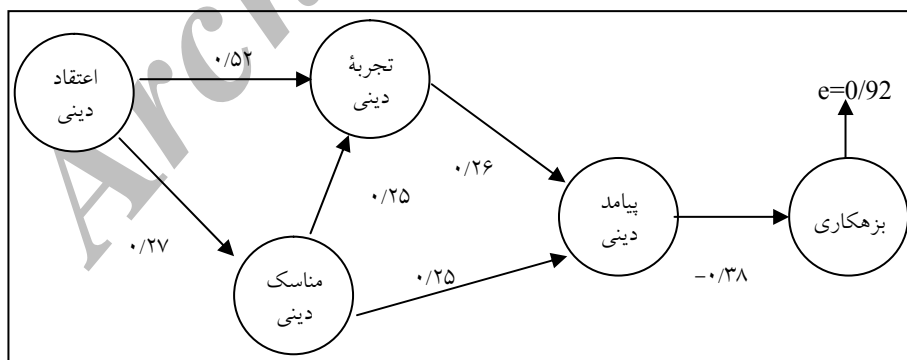
کاهنده متغیر مستقل بر متغیر وابسته است، نشان می‌دهد که هر چقدر بر اثر و پیامدهای دینداری در جوانان افزوده شود، در مقابل از میزان بزهکاری آنان کاسته می‌شود. به سخن دیگر مشاهدات تجربی نشان داد که بین پیامدهای دینی جوانان و میزان بزهکاری آنان ارتباط معکوس ( $r = -0.32$ ) وجود دارد، بنابر این دستیابی به این نتیجه قابل توجه، دیدگاه بسیاری از پژوهندگان پیشین مبنی بر این که بین دو متغیر پیامدی دینی و بزهکاری جوانان ارتباط معکوس وجود دارد، را تایید می‌کند. سایر متغیرها اثرات غیر مستقیم بر بزهکاری داشته‌اند، به طوری که متغیر اعتقاد دینی از طریق تاثیر گذاشتن بر متغیر تجربه دینی ( $-0.32 \times 0.21 \times 0.53$ ) و متغیر مناسک دینی ( $-0.32 \times 0.21 \times 0.14 \times 0.12$ ) و ( $-0.32 \times 0.32 \times 0.12$ ) تاثیر غیرمستقیم بر بزهکاری داشته است. روی هم رفته بعد اعتقاد دینی  $-0.05$  تاثیر غیر مستقیم بر بزهکاری داشته است. همچنین متغیر تجربه دینی از طریق تاثیر گذاشتن بر متغیر پیامد دینی ( $-0.32 \times 0.21$ ) دارای  $-0.07$  تاثیر غیرمستقیم بر بزهکاری است و نهایتاً این که متغیر مناسک دینی از طریق تاثیر گذاشتن بر متغیر تجربه دینی ( $-0.32 \times 0.21 \times 0.14$ ) و پیامد دینی ( $-0.32 \times 0.32$ ) روی هم رفته  $-0.11$  تاثیر غیرمستقیم بر بزهکاری دارد. در مجموع با توجه به مقدار  $R^2$  مدل ( $0.105$ ) می‌توان پی برد که متغیرهای مستقل این پژوهش تنها ۱۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته میزان بزهکاری را در جوانان عادی تبیین کنند. مدل تبعی زیر، درک بهتری از نتایج تحلیل مسیر تاثیر ابعاد دینداری بر میزان بزهکاری را در جوانان عادی به دست می‌دهد.

نمودار ۲: مدل علی (تجربی) تاثیر ابعاد دینداری بر بزهکاری جوانان عادی



با توجه به مدل تحلیل مسیر (نمودار شماره ۳)، ملاحظه می‌شود در گروه جوانان زندانی نیز تنها متغیر پیامد دینی به‌طور مستقیم روی بزهکاری تأثیر دارد ( $r = -0.38$ ). به‌طوری‌که هر واحد متغیر پیامد دینی به‌طور مستقیم می‌تواند  $-0.38$  تغییرات در میزان بزهکاری جوانان را به‌عنوان مهمترین عامل ایجاد کند. سایر متغیرها یعنی اعتقاد دینی، مناسک دینی و تجربه دینی به‌صورت غیر مستقیم روی بزهکاری تأثیر دارند؛ به‌طوری‌که متغیر اعتقاد دینی از طریق تأثیرگذاری بر متغیر تجربه دینی ( $0.27 \times -0.38$ ) و متغیر مناسک دینی ( $0.25 \times -0.38$ ) و متغیر تجربه دینی ( $0.26 \times -0.38$ ) تأثیر غیرمستقیم بر بزهکاری داشته‌اند. روی‌هم‌رفته بعد اعتقاد دینی  $-0.09$  تأثیر غیرمستقیم بر بزهکاری دارد. همچنین متغیر تجربه دینی از طریق تأثیر گذاشتن بر متغیر پیامد دینی ( $0.26 \times -0.38$ ) دارای  $-0.10$  تأثیر غیرمستقیم بر بزهکاری است. نهایتاً این‌که متغیر مناسک دینی از طریق تأثیر گذاشتن بر متغیر تجربه دینی ( $0.25 \times -0.38$ ) و پیامد دینی ( $0.25 \times -0.38$ ) جمعاً  $-0.11$  تأثیر غیرمستقیم بر بزهکاری داشته است. در مجموع با توجه به مقدار  $R^2$  مدل ( $0.147$ ) می‌توان بی‌برد که متغیرهای مستقل این پژوهش تنها  $0.15$  درصد از تغییرات وابسته میزان بزهکاری را در جوانان زندانی تبیین می‌کنند و مابقی تغییرات آن تحت تأثیر مجموعه متغیرها و فاکتورهایی است که در مدل نیامده و در واقع در مطالعه حاضر مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. مدل تبعی زیر، درک بهتری از نتایج تحلیل مسیر تأثیر ابعاد دینداری بر میزان بزهکاری را در جوانان زندانی به دست می‌دهد.

نمودار ۳: مدل علی (تجربی) تأثیر ابعاد دینداری بر بزهکاری جوانان زندانی



## ۷) نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر از رهیافت تلفیقی مدل مفهومی گلاک و استارک و تئوری پیوند اجتماعی هیرشی بهره گرفته شده است. بر طبق این مدل، ابعاد دینداری به عنوان مولفه‌های دینداری مفهوم‌سازی و عملیاتی می‌شوند و تاثیر آن‌ها روی بزهکاری مورد سنجش قرار می‌گیرد. از طرف دیگر از نظر هیرشی بین پیوند اجتماعی با نظام اجتماعی و اعتقاد به مشروعیت اخلاقی رابطه وجود دارد و اعتقادات فرد نیز متاثر از پیوند او با مدرسه، خانواده و جامعه است. با سست شدن این پیوند، از شدت اعتقادات کاسته می‌شود. دینداری و پیوند اجتماعی به تنهایی و به طور توأم در بزهکاری جوانان اثر دارند. از این رو می‌توان نظریه‌ای را که از تلفیق دو نظریه دینداری و پیوند اجتماعی حاصل شده به عنوان چارچوب نظری انتخاب نمود و با توجه ارتباط متقابل آن‌ها با بزهکاری، چارچوب جامعی را برای تبیین بزهکاری شکل داد.

نتایج به دست آمده از بررسی نقش دینداری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران بیانگر آن است که بین جوانان زندانی و عادی تفاوت معناداری به لحاظ متغیرهای دینداری که هم به طور مستقیم و هم نامستقیم با بزهکاری مرتبط می‌باشند وجود دارد. در مورد اعتقادات دینی و میزان بزهکاری در جوانان عادی و زندانی آزمون F انجام گردید و با توجه به معناداری این آزمون، نتیجه گرفته شد که بین این دو گروه از نظر اعتقادات دینی تفاوت وجود دارد. شاخص دیگری که در این دو گروه مورد مقایسه قرار گرفت مناسک دینی بود که به لحاظ آزمون آماری تفاوت بین آن‌ها در سطح ۹۵ درصد معنادار شد. تجربه دینی از جمله شاخص‌های دیگری بود که مورد مقایسه قرار گرفت. آزمون فرض تفاوت بین دو گروه جوانان براساس این شاخص هم تفاوت معناداری را نشان داد. آخرین شاخصی که در این دو گروه مورد مقایسه قرار گرفت پیامد دینی بود و براساس نتایج آن در سطح معنی‌داری  $p=0/000$  تفاوت بین دو گروه معنادار بوده است. براساس یافته‌های این مطالعه می‌توان گفت که متغیرهای زیر به ترتیب بیشترین نقش را در پیش‌بینی ممانعت از بزهکاری جوانان دارا هستند:

الف) بعد پیامدی (با اختلاف میانگین میان دو گروه ۱/۶)؛ ب) بعد اعتقادی (با اختلاف میانگین میان دو گروه ۰/۸)؛ ج) بعد تجربی (با اختلاف میانگین میان دو گروه ۰/۷)؛ د) بعد مناسکی (با اختلاف میانگین میان دو گروه ۰/۵).

همچنین براساس نتایج حاصل از مدل تبیینی تحلیل مسیر بزهکاری نیز می‌توان استدلال کرد که این متغیر متأثر از عوامل مختلفی است که در شبکه‌ای از روابط علی با یکدیگر و به صورت مرکب و مجموع قرار داشته و کل تغییرات آن توسط مجموع متغیرهای مستقل بیان می‌گردد. در این مدل متغیرهای اعتقادی، مناسکی، تجربی به طور نامستقیم بر متغیر وابسته تاثیر می‌گذارد و متغیر پیامد دینی مستقیماً و بی‌واسطه با بزهکاری مرتبط است. بدین ترتیب اطلاعات تجربی مأخوذ از این تحقیق ضمن حمایت از مدل نظری تحقیق، موید آن است که متغیر بزهکاری پدیده پیچیده‌ای است که به تعداد زیادی متغیر با وزن‌های نسبی متفاوت وابسته است که در شبکه‌ای از روابط علی با یکدیگر قرار داشته و کل تغییرات آن را مجموع متغیرهای علت نشان می‌دهد. به سخن دیگر در این مدل بزهکاری بازتابی از تاثیرات متقابل متغیرهای علت و منتج از مجموع بازخوردهای این عوامل است.

از یافته‌های این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت در صورتی که آموزش‌های دینی (بعد اعتقادی) بتواند به نحو مؤثری در باورهای جوانان جای گرفته و در آن نهادینه شود و سپس با واسطه‌هایی از قبیل انجام فرایض دینی و شرکت در مناسک دینی و اجتماعی تقویت گردد که از سویی موجب تحکیم پیوندهای اجتماعی و درک ضرورت رعایت هنجارها و قوانین اجتماعی می‌گردد و از سویی دیگر خود به مثابه عاملی منجر به کسب تجربه‌های معنوی در زندگی، و به نوبه خود موجبات تقویت دینداری افراد می‌گردد و می‌تواند به تقویت احساس همبستگی اجتماعی در جوانان و از این طریق اجتناب آنان از بزهکاری منجر شود.

- آرون، ریمون. (۱۳۷۰)، *مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*. (ترجمه باقر پرهام)، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- آزاد ارمکی، تقی و بهار، مهری. (۱۳۷۷)، *بررسی مسائل اجتماعی*، تهران، نشر جهاد.
- الیاده، میرچا. (۱۳۷۵)، *دین پژوهی* (ترجمه بهاءالدین خرمشاهی)، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، جلد اول.
- بیکر، ترزال. (۱۳۸۱)، *نحوه انجام تحقیقات اجتماعی* (ترجمه هوشنگ ناییب)، تهران، انتشارات روش.
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳)، *صور بنیانی حیات دینی* (ترجمه باقر پرهام)، تهران، نشر مرکز.
- ستوده، هدایت الله. (۱۳۸۳)، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*، تهران، انتشارات آوای نور.
- سخاوت، جعفر. (۱۳۸۳)، *جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی*، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- سراج زاده، سیدحسین. (۱۳۸۳)، *چالش‌های دین و مدرنیته: مباحثی جامعه‌شناختی در دینداری و سکولار شدن*، تهران، طرح نو.
- سراج زاده، سیدحسین و توکلی، مهناز. (۱۳۸۰)، *بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش‌های اجتماعی*، نامه پژوهش، سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله. (۱۳۸۳)، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*، تهران، انتشارات آن.
- طالبی، ابوتراب. (۱۳۸۰)، *عملکرد دینی دانشجویان و نمادهای دینداری در میان دانشجویان دختر*، نامه پژوهش، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱.
- فرجاد، محمد حسین. (۱۳۷۵)، *آسیب‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی انحرافات*، تهران، انتشارات بدر.
- کرلینجر، فرد. ان. (۱۳۷۶)، *مبانی پژوهش در علوم رفتاری* (ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی زند)، تهران، انتشارات آوای نور، جلد دوم.
- کیوی، ریمون و کامپهوند، لک‌وان. (۱۳۷۰)، *روش تحقیق در علوم اجتماعی* (ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر)، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر.
- گولد، جولیس و کولب، ویلیام‌ل. (۱۳۷۶)، *فرهنگ علوم اجتماعی* (ترجمه گروه مترجمین، ویراستار محمد جواد زاهدی مازندرانی)، تهران، انتشارات مازیار.
- مشکانی، محمدرضا و مشکانی، زهراسادات. (۱۳۸۱)، *سنجش تاثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان*، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، شماره ۲.

- همیلتون، ملکم. (۱۳۸۱)، *جامعه‌شناسی دین* (ترجمه محسن ثلاثی)، تهران، انتشارات تیبان.
- Adeseun, Quadri Akin Tunde. (1993), **The Impact of Religious Beliefs and Religious Commitments on Delinquent Behaviors**, Ph.D. Thesis, University of Maryland, College park.
- Bair.C.J. & wright, B.R.E. (2001), **If You Love Me, Keep My Commandments, Ameta- Analysis of the Effect of Religion on crime**, Journal of Research in Crime and Delinquency, vol. 38.
- Benda, B.B. & corwyn R.F. (2001), **Are the Effects of Religion on Crime Mediated, Moderated, and Misrepresented by Inappropriate Measures?**, Journal of Social Service Research, vol, 27.
- Berger, p. (1973), **The Social Reality of Religion**. Harmondsworth, penguin.
- Chad Wick, B.A. & Top, B. L. (1993), **Religiosity and Delinquency among LDS Adolescents**. Journal for the Scientific Study of Religion, 32, N: 1 (March).
- Durkheim, E. (1915), **The Elementary Forms of the Religious Life**, London, Allen & Unwin.
- Geertz, C. (1966), Religion as a **Cultural System**, M.Banton (ed.), **Anthropological Approaches to the Study of Religion**, A.S.A. Monographs No.3., London, Tavistock.
- Glock, Chares & Rodney. Stark, (1965), **Religion and society in Tension**, Chicago, Rand Macnally & Company.
- Litchfield, Alleh W.; Darwin, Thomas, L. & Doali, Bing. (1997), **Dimensions of Religiosity as Mediators of the Relations between Parenting and Adolescent Deviant Behavior**, Journal of Adolescent Research, vol. 12.
- Luckman,T. (1967), **The Invisible Religion**. NewYork, Macmillan.
- Mequir, Merrdith, B. (1997), **Religion: The Social Context**, Wadsworth Publishing Company.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1952a), **Religion and Society**, Idem, Structure and Function in Primitive Society, London, Cohen & West.



- Radcliffe-Brown, A.R. (1952b), **Tabu**, Idem., Structure and Function in Primitive Society, London, Cohen & West.
- Serajzadeh, Hossein. (1998), **Muslim Religiosity and Delinquency : An Examination on Iranian youth**, Department of Sociology University of Essex, London.
- Smith, W. Robertson. (1988), **Lectures on the Religion of Semites**, Edinburgh, Black.